

Зачосова Н.В.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ЗНАЧЕННЯ ОЦІНКИ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Проведено критичний аналіз визнаних на державному рівні методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки країни та її фінансової складової. Встановлено недоліки та особливості існуючих методик оцінки рівня фінансової безпеки держави, що не дозволяють у сучасних умовах господарювання отримати достовірний та об'єктивний аналітичний результат. Обґрунтовано необхідність розширення меж врахування стану економічної безпеки фінансових установ під час моніторингу фінансової безпеки країни. Запропоновано використання низки нових показників для більш точної оцінки рівня фінансової безпеки держави, що містять характеристику стану економічної безпеки фінансових установ.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, фінансова безпека, рівень фінансової безпеки, оцінка фінансової безпеки, фінансові установи.

Постановка проблеми. У стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленій Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року, одним із курсів, яким має рухатися країна до стабільності та процвітання, обрано вектор безпеки, тобто забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності [1]. Таким чином, підкреслюється важливе значення забезпечення національної безпеки держави, а отже, і її економічних і фінансових складових. Для того аби встановити, наскільки успішними є тактичні кроки для досягнення визначених для держави стратегічних орієнтирів, органам влади необхідно мати методичний інструментарій, який надасть змогу оцінити стан безпеки країни на тому чи іншому етапі її розвитку. Оскільки у полі наших наукових інтересів перебуває саме проблема оцінки рівня фінансової безпеки держави як однієї із найбільш важливих складових її економічної безпеки, господарської рівноваги та конкурентоздатності на глобальних ринках, у рамках цього дослідження планується визначити особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та ролі оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому механізмі з метою у подальшому надання рекомендацій щодо оптимізації даного процесу.

Першу спробу упорядкувати та систематизувати підходи до оцінки рівня економічної, а відповідно, і фінансової безпеки держави, було здійснено у 2007 році шляхом затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [2]. У 2013 році суттєві зміни, що відбулися на теренах вітчизняної та світової економіки, зумовили необхідність оптимізації існуючих механізмів оцінки до нових економічних реалій та ініціювали створення оновлених Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [3]. Однак, зва-

жаючи на стрімке зростання кількості небезпек і загроз, розгортання кризових явищ у економіці та, зокрема, на фінансових ринках, починаючи з 2013 року, у якому ці рекомендації було схвалено, і по сьогоднішній день, на разі знову постає необхідність їх перегляду та модернізації задля гарантування високого рівня достовірності отриманого результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі сучасні дослідники Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька у своїх працях зазначають, що офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку України були розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (для макrorівня) та Держкомстатом України (нині Державна служба статистики України) (для регіонального рівня). Водночас, науковці критикують пропонувані у методиках механізми, і зазначають, що їм притаманні високий ступінь суб'єктивізму, некоректність застосовуваних математичних розрахунків, штучне зниження міри впливу окремих важливих параметрів на кінцевий результат, не врахування низки значущих показників, поверховість та низька інформативність деяких індикаторів [4]. Різні аспекти проблеми оцінки рівня саме фінансової складової економічної безпеки держави досліджують такі сучасні вчені, як О.М. Підхонний, який вивчає інструменти і стратегії формування фінансової безпеки України [5]; Н.В. Винниченко, що в цілому розглядає процеси і результати оцінки стану фінансової безпеки в Україні [6]; С.М. Дячек, що намагається конкретизувати проблеми оцінки рівня фінансової безпеки держави та пропонує шляхи їх вирішення [7]; Н.В. Наконечна, яка систематизує методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України [8]; Л.А. Сиволап [9] та інші. Однак пропозиції щодо оптимізації методичних підходів до оцінки рівня фінансової безпеки держави на разі мають розрізнений характер, вони не систематизовані і не обґрунтовані належним чином на науковому рівні, а їхня доцільність не підтверджена практичним досвідом.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, існує необхідність перегляду сукупності показників, якими оцінюється рівень фінансової безпеки країни на предмет того, чи є вони і досі актуальними, чи механізми їх визначення не характеризуються високим рівнем суб'єктивності та чи враховують вони поточний стан економічної безпеки вітчизняних фінансових установ, які є основними учасниками сучасних ринків фінансових послуг, а їхня рентабельна та стабільна діяльність – фундаментом для побудови ефективної фінансової системи держави.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей аналізу рівня фінансової безпеки держави та

встановлення значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі із врахуванням реалій функціонування вітчизняних учасників фінансових ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка фінансової безпеки на національному рівні нині здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [3]. Відповідно них, виділяють шість блоків індикаторів для оцінки різних структурних складових фінансової безпеки держави. Так, безпека небанківського фінансового ринку та бюджетна безпека визначаються на основі чотирьох показників, стан боргової безпеки оцінюється на основі п'яти співвідношень, рівень валютної та грошово-кредитної безпеки діагностується шістьма індикаторами, а для оцінки банківської безпеки використовується сім показників. Таким чином, для оцінки рівня фінансової безпеки України загалом використовується 32 показники, які нерівномірно розподілені між різними складовими об'єкта оцінки. Вважаємо, що ця обставина є одним із недоліків застосовуваної методики. Крім того, маємо сумніви, чи можливо за допомогою, наприклад, чотирьох індикаторів, як у випадку із безпекою небанківського фінансового ринку, дати точну оцінку її рівня та врахувати особливості її поточного розвитку, спрогнозувати майбутній стан? Хоча варто відзначити, що у вітчизняній практиці кількість показників оцінки стану фінансової безпеки держави не є мінімальною. Так, оцінка рівня фінансової безпеки у Російській Федерації проводиться у рамках діагностики стану грошово-фінансової сфери. Фахівцями Інституту економіки Російської Академії Наук було обрано лише 12 показників, що, на їх думку, здатні надати комплексну характеристику безпеки фінансового сектору економіки країни. Це такі індикатори, як загальний розмір золотовалютних резервів, млрд дол., річний рівень інфляції, %, рівень монетизації економіки: M2 на кінець року, у % до ВВП, статутний капітал банків, % до ВВП, інвестиції комерційних банків за рахунок позикових коштів, % до власних коштів, інвестиції банків по державним і гарантованим урядом зобов'язанням, % до ВВП, обсяг кредитів, % до ВВП, частка неповернення кредитів в загальному обсязі споживчих та іпотечних кредитів, денні коливання індексу фондового ринку, %, частка нерезидентів в сукупних активах банківської системи, %, сальдо федерального бюджету (дефіцит або профіцит), % до ВВП, частка витрат на обслуговування і погашення державного боргу у загальному обсязі витрат федерального бюджету, % [10, с. 16]. Таким чином, лише кілька із показників, що мають за мету охарактеризувати рівень фінансової безпеки держави, стосуються результатів діяльності окремих видів фінансових установ, а точніше лише банківських організацій. Стан та функціональні аспекти решти професійних учасників фінансових ринків не беруться до уваги, що, на нашу думку, є помилковим.

Водночас у Росії щоквартально фахівцями Інституту перехідного періоду проводиться моніторинг фінансової стабільності країни за наступними показниками: темп економічного зростання (включає темп зростання ВВП, обсяг промислового виробництва), стан платіжного балансу (включає сальдо поточного рахунку, золотовалютні резерви, зовнішній державний борг, умови торгівлі ціни експорту, обсяги імпорту й експорту, реальний ефективний курс, рівень відтоку капіталу), процентні ставки (включає реальну процентну ставку, різницю між внутрішньою та зовнішньою процентними ставками, співвідношення ставок по кредитам і депозитам), грошові індикатори (включають індекс промислових цін, динаміку внутрішнього

кредиту у реальному вимірі, грошовий мультиплікатор, темп росту депозитів у реальному вимірі, відношення обсягу грошової маси до розмірів золотовалютних резервів, «надмірну» пропозицію грошей у реальному вимірі), індикатор тиску на валютний курс [11, с. 9]. Порівняно із попередньою методикою загальна кількість показників оцінки тут є збільшеною, однак стан фінансових ринків та його учасників знову було залишено поза увагою та не враховано.

Нами було розглянуто наукові роботи вчених Республіки Казахстан задля отримання відомостей щодо того, які показники оцінки фінансової безпеки використовуються для цієї країни. Так, А. Темирова, А. Бержанова, Ж. Єгізбаєва зазначають, що у рамках діагностики стану економічної безпеки держави, оцінити рівень її фінансової складової можна за допомогою розрахунку індексу стійкості фінансової системи, підсумкове значення якого залежить від чотирьох підіндексів частки золотовалютного резерву від обсягу ВВП, рівня інфляції, рівня монетаризації (співвідношення M3 та обсягу ВВП) та дефіциту (профіциту) бюджету країни (від обсягу ВВП) [12, с. 510].

Повертаючись до вітчизняних особливостей аналізу рівня фінансової безпеки держави, зазначимо, що щодо окремих показників оцінки можна прослідкувати зв'язок фінансової безпеки України зі станом фінансових установ. Так, у рамках оцінки банківської безпеки встановлюється частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи. Водночас, з 2014 року Національним банком України визначаються системно важливі банки [13], тому доцільним було б визначати згаданий показник як частку активів п'яти системних банків у сукупних активах банківської системи або ж ввести додатковий індикатор для врахування стану саме системних банків у процесі оцінки рівня фінансової безпеки держави. Що ж до показників безпеки небанківського фінансового ринку, то два з них певною мірою стосуються діяльності таких видів фінансових установ, як страхові компанії, решта ж фінансових посередників та результати їх діяльності до уваги не беруться. Крім того, такий індикатор, як рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи наразі втратив свою актуальність та інформаційну цінність, так як 6 жовтня 2015 року Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку було прийнято рішення про анулювання ліцензії ПАТ «Фондова біржа ПФТС» на провадження професійної діяльності на фондовому ринку діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку [14].

Згадку про фінансові установи у процесі оцінки рівня фінансової безпеки держави зустрічаємо під час діагностики стану грошово-кредитної безпеки, адже саме тут береться до уваги різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, і процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами, та рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями. Водночас критиці можна піддати факт відсутності уточнень щодо того, які саме депозитні установи та депозитні корпорації необхідно враховувати.

Таким чином, сучасні підходи до аналізу рівня фінансової безпеки держави в Україні мають такі особливості: містять не актуальні індикатори оцінки, мають різну кількість показників для оцінки різних складових фінансової безпеки, не враховують рівень функціонування системних банків під час діагностики стану банківської безпеки, лишають поза увагою стан економічної безпеки фінансових установ.

Враховання окремих показників, що характеризують стан економічної безпеки фінансових установ у процесі оцінки рівня фінансової безпеки держави на нашу думку є важливим та необхідним кроком для отримання у процесі такої діагностики більш достовірного та інформативного результату. Зокрема, потрібно брати до уваги кількість банківських установ, у яких було введено тимчасову адміністрацію впродовж останнього року, та кількість банків, що за рік збанкрутували, оскільки це число є прямою вказівкою на покращення чи погіршення безпеки у банківському секторі. Доцільно розраховувати частку неповернутих кредитів у всьому обсязі наданих кредитів для системних банків. Рекомендуємо брати до уваги кількість страхових компаній, ломбардів, кредитних спілок, інститутів спільного інвестування, що залишили фінансовий ринок впродовж останнього для моменту проведення оцінки року. Звісно, ці показники не є прямим відображенням стану економічної безпеки фінансових установ. Проте наразі не розроблено інтегрального показника, що характеризував би рівень економічної безпеки фінансових установ та був обов'язковим для них для щорічного обрахунку та публікації. Через це можемо пропонувати робити висновок щодо стану економічної безпеки усіх фінансових установ за кожним їх видом у сукупності на основі динаміки їх кількості, вважаючи, що установи, які полишили ринок, не змогли утримати стан власної економічної безпеки на належному рівні.

У сучасних економічних умовах при розробці оптимального переліку критеріїв фінансової безпеки держави зарубіжні дослідники В.С. Ефимов та Н.В. Бушуєва пропонують використовувати напрацьований у світовій практиці інструментарій щодо стійкості (надійності) фінансової системи. Вчені радять брати до уваги методики (програми оцінки фінансового сектора), розроблені: МВФ і Всесвітнім банком (Програма оцінки фінансового сектора FSAP); комітетом при Банку міжнародних розрахунків (Базельський комітет по банківському нагляду); Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародною організацією регуляторів ринків цінних паперів (IOSCO), Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду (IAIS), Радою по міжнародним стандартам фінансової звітності (IASB); Радою по фінансовій стабільності (координатор повноважних представників національних центральних банків, міністерств фінансів і регуляторів фінансових ринків найбільш розвинених країн світу, а також провідних міжнародних фінансових організацій Групи 20) тощо [15]. Однак імплементація зарубіжного досвіду до процесу оцінки рівня фінансової безпеки України може стримуватись такими факторами, як то політична та соціально-економічна специфіка вітчизняного суспільства, що змушує із великою обережністю використовувати уніфіковані показники економічної безпеки, що розроблені та застосовуються за кордоном (критичні точки економічного становища, вихід за які неприпустимим в одних країнах, умовно припустимим в інших); у різних країнах прийняті свої методики збору та обробки статистичної та соціологічної інформації, що ускладнює порівняльний аналіз процесів і тенденцій їх розвитку в Україні, враховуючи безперервне реформування вітчизняної статистики, в результаті якого зникають одні і з'являються інші, часто непорівнянні індикатори.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці авторської методики оцінки рівня фінансової безпеки держави, яка б у межах аналізу безпеки банківського та небанківського сегментів фінансової системи країни містила б показники стану економічної безпеки фінансових установ, стабільна та рентабельна діяльність яких на фінансових ринках є однією

із важливих умов досягнення ефективного функціонування фінансового сектору держави та її економіки в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження особливостей аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі дало змогу зробити такі важливі висновки.

1. Проведення критичного аналізу визнаних на державному рівні методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України та її фінансової складової дало змогу встановити недоліки та особливості існуючих методик оцінки рівня фінансової безпеки держави, що не дозволяють у сучасних умовах господарювання отримати достовірний та об'єктивний аналітичний результат. Зокрема, до їх переліку можна внести такі особливості: вони містять не актуальні індикатори оцінки, мають різну кількість показників для оцінки різних складових фінансової безпеки, не враховують рівень функціонування системних банків під час діагностики стану банківської безпеки, лишають поза увагою стан економічної безпеки фінансових установ.

2. Обґрунтовано необхідність розширення меж врахування стану економічної безпеки фінансових установ під час моніторингу фінансової безпеки країни. Оскільки фінансові установи є основними суб'єктами надання послуг фінансового посередництва, тобто переміщення капіталу на різних рівнях фінансової системи та між різними її учасниками, вони таким чином опосередковують рух фінансових ресурсів економіки усієї держави, і якщо цей рух не буде безпечним та безперервним, не можна вести мову про стійку фінансову систему країни та високий рівень її фінансової безпеки.

3. Запропоновано використання низки нових показників для більш точної оцінки рівня фінансової безпеки держави, що у своїй суті містять окремі характеристики стану економічної безпеки фінансових установ. Так, доцільним є врахування кількості банківських установ, у яких було введено тимчасову адміністрацію впродовж останнього року, та кількість банків, що за рік збанкрутували, оскільки це число є прямою вказівкою на покращення чи погіршення безпеки у банківському секторі. Доречно розраховувати частку неповернутих кредитів у всьому обсязі наданих кредитів для системних банків. Рекомендуємо брати до уваги кількість страхових компаній, ломбардів, кредитних спілок, інститутів спільного інвестування, що залишили фінансовий ринок упродовж останнього для моменту проведення оцінки року.

Література:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cet.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
4. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька НІСД, вересень 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358/>.

5. Підхомний О.М. Фінансова безпека України: інструменти і стратегії формування: монографія / О.М. Підхомний; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 319 с.
6. Винниченко Н.В. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні / Н.В. Винниченко, О.М. Есманов // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 3-4(2). – С. 47-50.
7. Дячек С.М. Оцінка рівня фінансової безпеки держави: проблеми та шляхи вирішення / С.М. Дячек, Ю.О. Легенчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 219-226.
8. Наконечна Н.В. Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України / Н.В. Наконечна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 281-287.
9. Сиволап Л.А. Аналіз фінансової безпеки України / Л.А. Сиволап // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – № 1(1). – С. 61-66.
10. Сенчагов В.К. обеспечение финансовой безопасности России в условиях глобализации / В.К. Сенчагов // Вестник Российской академии естественных наук. – 2011/3. – С. 14-19.
11. Подкуйко М.С. Особенности проведения мониторинга финансовой безопасности в России в условиях глобализации / М.С. Подкуйко // Финансовые исследования. – 2008. – № 2. – С. 5-12.
12. Темирова А., Бержанова А., Егизбаева Ж. Обеспечение экономической безопасности внешней торговли в республике Казахстан / А. Темирова, А. Бержанова, Ж. Егизбаева // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9(135). – С. 507-513.
13. Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків: Постанова Правління Національного банку України № 863 від 25.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14>.
14. НКЦПФР анулювала ліцензію фондової біржі ПФТС: матеріали офіційного сайту НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/press/news/nkcpfr_anulyovala_licenziyu_fondovoyi_birzhi_pfts.
15. Ефимов В.С., Бушуева Н.В. Методологические подходы к исследованию финансовой безопасности / В.С. Ефимов, Н.В. Бушуева // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. – 2014. – № 2(8). – С. 10-19.

Зачёсова Н.В. Особенности анализа уровня финансовой безопасности государства и значение оценки состояния экономической безопасности финансовых учреждений в этом процессе

Аннотация. Проведен критический анализ при-
знанных на государственном уровне методических

рекомендаций по оценке уровня экономической безопасности страны и ее финансовой составляющей. Установлены недостатки и особенности существующих методик оценки уровня финансовой безопасности государства, не позволяющие в современных условиях хозяйствования получить достоверный и объективный аналитический результат. Обоснована необходимость расширения границ учета состояния экономической безопасности финансовых учреждений во время мониторинга финансовой безопасности страны. Предложено использование ряда новых показателей для более точной оценки уровня финансовой безопасности государства, которые в своей сути содержат характеристику состояния экономической безопасности финансовых учреждений.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, финансовая безопасность, уровень финансовой безопасности, оценка финансовой безопасности, финансовые учреждения.

Zachosova N.V. Features of the analysis of the level of financial security of the state and the role of assessment of the economic security of the financial institutions in this process

Summary. The critical analysis recognized at the state level guidelines for assessing the level of country economic security and its financial component is done. Deficiencies and features of existing methodologies of the level of financial security of the state assessing, that not allow in current economic conditions to obtain reliable and objective analytical results, are established. The necessity of expanding the boundaries of the state of the economic security of financial institutions accounting during the monitoring of financial security of the country is proved. It is offered to use the number of new indicators for better assessing the level of financial security of the state, which inherently contain characteristic of the state of the economic security of the financial institutions.

Keywords: security, economic security, financial security, level of financial security, assessment of financial security, financial institutions.